

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ

О. А. Бачинська

ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до вибіркового (спеціального) курсу
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня освіти,
спеціальності 032 Історія та археологія

ОДЕСА
ОНУ
2021

УДК 075.8355.13./477/
Б322

Рекомендовано вченою радою
факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 6 від 16 березня 2021 р.

Рецензенти:

Ю. В. Котляр, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України Чорноморського національного університету імені П. Могили, м. Миколаїв;

В. В. Яворська, доктор географічних наук, професор, декан геолого-географічного факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Бачинська О. А.

Б322 Історична географія : метод. вказівки до вибіркового (спеціального) курсу для здобувачів першого (бакалавр.) рівня освіти, спеціальності 032 Історія та археологія / О. А. Бачинська. – Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2021. – 34 с.

До уваги читачів пропонується стислий огляд змісту курсу, тематика лекцій, семінарських/практичних занять, рекомендована література, перелік карт для опрацювання та зразки тестових завдань для підсумкового оцінювання.

Методичні вказівки з курсу “Історична географія” орієнтовані на здобувачів першого (бакалаврського) рівня освіти, спеціальності 032 Історія та археологія.

УДК 075.8355.13./477/

© Бачинська О. А., 2021

© Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2021

ЗМІСТ

Вступ	4
Зміст курсу	7
Програма курсу	14
<i>Частина 1. Теоретичні проблеми історичної географії</i>	14
<i>Частина 2. Історична географія світу</i>	15
Тематика семінарських/ практичних занять	17
Самостійна робота	19
Методи навчання	21
Методи контролю	21
Контрольні залікові питання	21
Методичне забезпечення	22
Рекомендована література	23
Додатки	27
• Перелік карт	27
• Тестові завдання для підсумкового оцінювання (зразки)	31

ВСТУП

Історія як наука, що розкриває багатогранність форм руху суспільства та дозволяє розібратися у складних шляхах, які проходить людство в процесі розвитку, не може існувати без систематизації об'єктивних знань, аналізу і теоретичного узагальнення емпіричного матеріалу, без проникнення в суть явищ. Для цього необхідне знання не лише теорії, але й практики історичного дослідження, велике значення в якій має знання спеціальних дисциплін. Однією з таких спеціальних історичних дисциплін є *історична географія*.

Предметом вивчення історичної географії є дослідження змін та взаємозв'язків природних та соціально-економічних явищ. Це передбачає розгляд подій у двох вимірах: хронологічному (часовому) та хорологічному (просторовому).

Вивчення їх **ставить за мету** у комплексі дослідити основні історичні процеси та їхні зміни на території світу й України з найдавніших часів до сьогодення.

У зв'язку з метою постають **наступні завдання**:

- опрацювати основну джерельну базу і літературу з даної дисципліни;
- прослідкувати роль географічного фактора в історичному процесі;
- проаналізувати важливі зміни в адміністративно-політичних та соціально-економічних явищах минулого та світу;
- з'ясувати зміни в розміщенні центрів культури, освіти, науки в Європі й Україні.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних **компетентностей**:

– *фахових загальних*: здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні; здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу; здатність виявляти, ставити та

вирішувати проблеми; здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях;

– *спеціальних фахових*: усвідомлення взаємозв'язку між фактами, подіями, явищами і процесами в минулому та сучасністю; здатність використовувати у професійній діяльності наукові праці та інформаційно-довідкові видання (бібліографічні довідники, путівники до архівних фондів, архівні описи тощо), сучасні інформаційно-пошукові системи; здатність відшуковувати необхідні для освітньої та наукової діяльності історичні джерела (архівні та опубліковані документи, етнографічні, картографічні матеріали, музейні експонати, археологічні артефакти і т. п.); здатність використовувати релевантні методи опрацювання історичних та археологічних джерел, зокрема інструментарій спеціальних історичних дисциплін, а також сучасні інформаційні технології для обробки історичних даних; здатність використовувати у фаховій діяльності знання гуманітарних та соціальних наук, вміння аналізувати, оцінювати і прогнозувати політичні, економічні, культурні й соціальні події та явища; здатність до опрацювання предметних даних у регіональному контексті.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати:

– основні та актуальні проблеми тематики курсу історичної географії;

– важливі дати та події пов'язані з політичною, економічною, соціальною історією та географією України та світу.

вміти:

– користуватися допоміжними матеріалами у вигляді карт та схем;

– на основі узагальнення матеріалу лекцій і літератури розробити карти за відповідною тематикою.

Головною умовою результативності наукової діяльності є її безперервність та наступність, адже з кожним курсом студенти набувають за обраною темою наукового пошуку нові знання щодо

попередніх. В результаті вивчення теоретичного курсу та виконання дослідження студент отримує: знання про взаємний зв'язок між окремими підрозділами історичної науки та спеціальними історичними дисциплінами (зокрема з історичної географії); здатність розуміти та використовувати фахові знання основних історичних процесів; вміння аналізувати важливі суспільно-політичні та соціально-економічні явища минулого України, прослідковувати причини їх виникнення, трансформації та еволюцію.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 години / 3 кредити ECTS (денне відділення: 30 годин – лекції / 14 годин – практичні заняття / 46 годин – самостійна робота; заочне відділення: 10 годин – лекції / 80 годин – самостійна робота).

ЗМІСТ КУРСУ

Курс передбачає лекційну форму, семінарські/практичні заняття і поділяється на дві змістові частини. *Звертаємо увагу студентів*, що кожна частина завершується окремим видом роботи, яка є своєрідною формою контролю засвоєння матеріалу лекцій.

Історична географія – дисципліна, що конкретизує наші уявлення про історичний процес і пов'язує його з певними територіями. Вона вивчає розміщення окремих об'єктів та їх комплексів у різні історичні періоди – від виникнення людського суспільства до нашого часу – на конкретній території й у взаємодії з природою. Історична географія показує, як і чому історично складалась економічна, екологічна, політична географія певної території. Вона дає конкретну просторову локалізацію історичного процесу, конкретизує і поглиблює уявлення про багато його сторін, пояснює й обґрунтовує низку його особливостей.

Звертаємо увагу студентів, що єдиного розуміння об'єктів дослідження історичної географії ще немає, воно відрізняється в різних країнах, різних історичних школах. Так, наприклад, під час наукових дискусій, у підсумку яких у 1932 р. в Лондонській школі економіки було встановлено чотири складових частини предмета, а саме: історична географія політичних кордонів; вплив природи на хід історичного процесу; вплив подій на географічні явища; історія географічних відкриттів.

Зауважимо, що у вітчизняній історико-географічній науці склалася інша точка зору щодо предмета. Зокрема, вважається, що історична географія вивчає проблеми, які знаходяться на перехресті історії та географії. У зв'язку з цим об'єкти дослідження історичної географії включають наступні напрямки:

- історичну фізичну географію (зміни ландшафту в цілому або його складових, течій річок, клімату, ґрунту);
- історичну економічну географію (зміни у землекористуванні, розміщенні промисловості, сільського господарства, виникненні і розвитку міст);

- історичну політичну географію (складання територій, політичні кордони та їх зміни, адміністративний поділ, населені пункти, які пов'язані з політичними подіями);
- історичну географію населення (розміщення племен, міграцію населення, його етнічний склад);
- історичні події просторового характеру (локалізація народного руху, революцій, військових дій).

Історична географія має такі ж основні розділи, що й географія сучасна. Різниця між ними полягає в тому, що, по-перше, історична географія розглядає їх стосовно до певних періодів історії людського суспільства, по-друге, вона займається низкою проблем, що мають важливе значення для розуміння історичного процесу – географія народних рухів, розміщення культурних центрів, церковна географія, тобто питаннями, які не мають відношення до власне географії. Коло проблем, якими займається історична географія, впливає, перш за все, з практичних завдань історичної науки.

Відзначимо, що від історичної географії слід відрізняти історію географії. Історія географії, або історія географічних знань, вивчає історію географічних відкриттів, експедицій, а також історію географічної думки та географічних уявлень. Предметом історії географії можуть бути й проблеми, які знаходять відбиття і в історичній географії, проте вони не є конкретною географією минулого, якою займається історична географія. Отже, історична географія не лише сприяє конкретизації і поглибленню знань про багато сторін історичного процесу, але й дає історичній науці відомості, які неможливо одержати засобами інших історичних і географічних дисциплін.

Дослідження історичної географії дозволяють вивчати роль географічних факторів в історичному процесі. Вони відіграють важливу роль на всіх етапах розвитку людського суспільства, проте ця роль на кожному етапі не однакова. Географічне середовище є однією зі складових частин життя суспільства, це сукупність природних умов (клімат, рельєф, вода, ґрунт, тваринний і рослинний світ), які залучено до історичної практики людства і впливають на хід

історичного розвитку, хоча і не визначають його. У зв'язку з цим для розуміння цілої низки аспектів історії людського суспільства необхідно враховувати місце і значення географічного фактора. Неоднакова оцінка ролі географічного фактора в історії людства призвела до появи низки різних концепцій, іноді зовсім протилежних: географічний детермінізм, геополітика, географічний, "вульгарний" матеріалізм, мальтузіанство тощо.

Особливість сучасного етапу взаємодії суспільства і природи полягає у тому, що не тільки уся земна поверхня стала полем діяльності людини, але людина вийшла за межі Землі, почала освоєння космосу. Разом з розширенням масштабів діяльності людини зростає й загроза її негативного впливу на природне середовище. Стороннім наслідком діяльності людини є порушення рівноваги між різними процесами у природі, забруднення води й повітря промисловими відходами, радіоактивними речовинами тощо, що створює загрозу самому існуванню людства.

Тепер життєвою необхідністю для людства є розумне використання природи як на Землі, так і у космосі. Ця необхідність знайшла своє виявлення й у виробленому вченими поняття ноосфери (від *грец.* – *розум*) як сфери організованої свідомою людською діяльністю взаємодії природи і суспільства. Це вимагає розумного й ефективного проведення політики мирного співіснування між державами.

Історична географія базується на великому колі джерел, в основному того самого плану, що й історична наука в цілому. Це археологічні дані, актовий та наративний матеріал, що зберігається в архівах і частково друкований. Широко використовуються результати досліджень у галузі топоніміки, антропології, демографії, географії, статистики, етнографії й інших природних і суспільних наук.

Слід зазначити, історична географія нерозривно пов'язана з історичною картографією, завданням якої є створення історичних карт та атласів, розробкою методики їх складання. Розвиток історичної картографії визначається, значною мірою, розвитком

історичної географії, оскільки значну частину своїх висновків вона відбиває на історичних картах. Змістом історичних карт є просторове зображення історичних процесів, явищ і подій, що характеризують певний історичний період і показ географічних умов, в яких вони відбувалися. Історичні карти складаються на основі наукових досліджень і засобами графіки показують процеси історичного розвитку.

За загальною класифікацією картографічних матеріалів історичні карти відносяться до карт соціально-економічного відділу. Вони поділяються на цільові (довідкові, навчальні, спеціального наукового призначення) і тематичні (історико-економічні, історико-етнічні, історико-політичні, військово-історичні, з історії культури тощо).

Всі карти мають географічну основу, на яку наноситься спеціальне навантаження (історичні процеси, явища, події). Для визначення історичних подій на картах використовується система умовних позначок: геометричних, художніх, символічних, літерних тощо.

Під час використання загальноприйнятих в історії аналітико-синтетичного, порівняльно-історичного, ретроспективного, статистичного та картографічного методів при історико-географічних дослідженнях першу чергу приділяється увага просторово-часовій локалізації історичних фактів, явищ, процесів.

Зауважимо, що формувалася історична географія у зв'язку та під впливом розвитку історичної науки як допоміжна галузь, і завдання її формулювалися по-різному, в залежності від розуміння в даний період історичного процесу.

Елементи історичної географії зустрічаються ще в Стародавній Греції. Цьому сприяли історико-географічні праці Геродота, олександрійських вчених Страбона, Павсанія, Птолемея. Їх твори стосуються і території півдня України. Фрагментарно історична географія присутня і в працях раннього середньовіччя, переважно серед історико-географічних описів. Це роботи історика П. Діакона, англійського історика і географа Д. де Баррі, руського літописця

Нестора "Повість минулих літ". В останній подається картина розселення слов'янських та інших племен Центральної та Східної Європи. Описання території України цього періоду міститься в роботах П. Карпіні та В. Рубруквіса.

Зародки історичної географії можна бачити також в історико-географічних роботах XIV ст. – Ф. Петрарки, Дж. Боккаччо; XV ст. – Ф. Біондо. Початок формування історичної географії, як окремої дисципліни, відноситься до XVI ст. Вона зобов'язана своїм виникненням двом великим історичним явищам XV-XVI ст. – Гуманізму та Великим географічним відкриттям. В епоху Відродження освічені люди виявляли виключний інтерес до античності, вбачали в ній зразок культури, а твори давніх географів розглядали як джерело з сучасної їм географії. Великі географічні відкриття кінця XV-XVI ст. показали різницю між уявленнями про Всесвіт античних авторів і отриманими новими знаннями про нього. Інтерес до класичної давнини спонукав, перш за все, зайнятися географією античного світу.

Першою основною роботою в галузі історичної географії був атлас давнього світу, складений фламандським географом другої половини XVI ст. А. Ортелієм, як додаток "Paregon" до його ж атласу сучасного йому світу - "Theatrum Orbis Terrarum". В роботу він включив карту А. Дженкінсона 1562 року з зображенням центральних та східних земель України та Чорного моря. Свої карти Ортелій супроводжував текстом, в якому коротко описував зображені на карті країни давнього світу. Він оголосив "географію очима історії", ввів тим самим історичну географію до кола історичних дисциплін.

Однак А. Ортелій не критично ставився до інформації античних авторів, на основі яких він склав свій атлас. Цей недолік подолав в наступному XVII ст. професор Лейденського університету Голландії П. Клювер, який написав дві роботи з історичної географії – історичну географію Давньої Італії та історичну географію Давньої Німеччини. З XVIII ст. починається зародження історичної географії в Російській імперії. Основоположником її вважається В. М. Татищев. Серед робіт XVI-XVII ст., які описують територію України, можна

відзначити праці Е. Лясоти про Подніпров'я, М. Літвина про Центральну Україну, "Опис України" Г. Л. Боплана, розповідь П. Алепського про козацьку державу.

Для розвитку історичної географії значний внесок зробили історики та географи XVII – XVIII ст. А. Валуа, Х. Келлер, М. Сансон, Д. Хорслі, Ж. Б. Д'Анвіль, І. М. Болтін та інші. Поряд з географією античного світу, вони вивчали і географію середньовіччя. Основним змістом робіт цього періоду було визначення кордонів, розселення племен і народів, локалізація територій, областей, держав, встановлення зв'язків між давніми та середньовічними поселеннями, уточнення місць історичних подій, тобто питань, які зараз складають політичну географію та топографію минулого.

Зазначимо, цей напрямок залишався домінуючим і в наступні роки XVII-XIX ст., хоча коло проблем дещо розширюється за рахунок вивчення адміністративного, церковного поділу територій, аспектів демографії та культури, тобто політична географія доповнюється елементами географії населення та етнічної географії. Типовим зразком такої роботи є книга Е. Фрімена "Історична географія Європи", присвячена змінам державних кордонів на континенті. Працюють в цьому напрямку в XIX ст. російські та українські вчені М. І. Надєждін, М. П. Барсов, В. В. Бартольд, А. О. Скальковський, О. Ф. Шафонський, М. А. Максимович, В. Б. Антонович, Л. В. Падалка та інші.

З кінця XIX ст. зміст загальних історичних робіт розширюється за рахунок включення факторів соціально-економічної історії. Згодом розширюється і зміст історичної географії, яка теж почала вивчати питання соціально-економічної географії минулого. Характерною роботою цього нового напрямку була колективна праця під редагуванням Г. Дарбі з історичної географії Англії (1936).

На початку XX ст. питання історичної географії досліджують К. Кречмер, Ю. Белох, Г. Ітс; продовжилось викладання історичної географії в Петербурзькому археологічному інституті – С. М. Середоніним та О. А. Спіциним і в Московському університеті – М. К. Любавським. У Києві в Академії наук розпочалась підготовка

історико-географічного словника України і пов'язана вона з ім'ям вченого С. Рудницького, учня видатного історика М. Грушевського. Першою розробкою теоретичного плану з історичної географії України (з XVI до початку XX ст.) була саме стаття С. Рудницького, де він відобразив зміни в розумінні об'єктів історичної географії, значення використання географічних відомостей у сучасній йому історичній науці.

У другій половині XX ст. економічна проблематика (розвиток сільського господарства, промисловості, шляхів сполучення, торгівлі тощо) стала займати все більше місця в роботах істориків-географів, навіть підпорядковуючи собі інші напрямки історичної географії. Такою є робота англійського історика К. Сміта "An Historical Geography of Western Europe before 1800". Починають розглядатися питання виникнення й етапів розвитку історичної географії як науки. Цим визначається монографічне дослідження В. К. Яцунського "Историческая география. История ее возникновения и развития". Проблемам історичної географії присвячені роботи А. Кларка (США), Г. Ферро (Італія), В. В. Самаркіна, М. Я. Бічуріна (Росія), К. К. Цілуйко (Україна), В. А. Жучкевича (Білорусь), Л. Л. Польового (Молдова) та інші.

Активна розробка питань історичної географії України розпочалась в 60-ті роки XX ст. у зв'язку з підготовкою та виданням багатотомної "Історії міст і сіл Української РСР". Дискусійні моменти історичної географії починають висвітлюватися в "Українському історико-географічному збірнику", "Українському історичному журналі", "Архівах України", збірниках зі спеціальних історичних дисциплін, які видає Інститут історії України НАН України.

У сучасній історико-географічній літературі у зв'язку з бурхливим розвитком окремих галузей історичної науки, історична географія ставить широкі завдання вивчення усього історичного минулого людства, розробки нових тематичних напрямків, зокрема історії культури, історичної етнічної географії, історичної географії й топографії населених пунктів тощо.

Відзначимо, що поряд з вивченням теоретичного і конкретного історико-географічного матеріалу студенти зобов'язані підготувати низку історичних карт. Це дасть можливість закріпити знання, набуті під час лекцій і вивчення літератури. До методичних вказівок включено перелік історичних карт з визначенням їх основного (спеціального) навантаження. Студенти повинні розробити не менше п'яти карт різного тематичного напрямку. Конкретний історико-географічний матеріал має бути запозичений з набутих у процесі вивчення історичних курсів знань, атласів історії та географії світу.

ПРОГРАМА КУРСУ

Частина 1

Теоретичні проблеми історичної географії

Тема 1. Історична географія як наука

Зміст і завдання курсу. Предмет і завдання історичної географії. Об'єкти дослідження. Місце історичної географії у системі історичних і географічних дисциплін. Методологічні основи. Джерела та література. Вивчення “Історичної географії” в літературі.

Роль географічного фактора в історії. Світові теорії: географічний детермінізм, мальтузіанство, геополітика тощо.

Тема 2. Основні етапи розвитку історичної географії

Елементи історичної географії в історико-географічних описах античних авторів та авторів раннього середньовіччя. Складання історичної географії як спеціальної історичної дисципліни: гуманізм і Великі географічні відкриття як фактори впливу на формування історичної географії. Історична географія в працях істориків XIV–XVIII ст. Розвиток історичної географії у XIX ст. Історико-географічні, історико-картографічні роботи істориків XX ст. Історична географія в загальноісторичних дослідженнях XX ст. Важливі напрямки сучасних досліджень в галузі історичної географії.

Тема 3. Топоніміка, її місце в історичній географії

Предмет і завдання топоніміки. Джерела дисципліни. Термінологія. Топоніміка в системі гуманітарних і природничих наук. Закономірності та особливості походження і зміни географічних назв. Відображення географічних умов у топоніміці. Формування топонімів.

Тема 4. Історико-географічні області, їх формування та топонімія

Основні історико-географічні області Західної, Центральної та Східної Європи: причини формування, походження назв, історична доля. Походження і зміни географічних назв України: закономірності та особливості. Історичні регіони України та їхнє формування протягом історичного процесу.

Тема 5. Картографія, її місце в історичній географії

Історична картографія, її предмет і завдання. Розвиток історичної картографії. Історична картографія й історична географія: взаємозв'язок і взаємовпливи.

Тема 6. Історична карта і способи її побудови

Історичні карти та їх класифікація. Зміст карти. Принципи будови. Математична основа. Поняття про генералізацію. Оснащення. Спеціальне навантаження.

Частина 2

Історична географія світу

Тема 1. Зміни у фізичній географії

Фізична географія світу: рельєф, клімат, водні ресурси, тваринний та рослинний світ, ландшафт, корисні копалини, природні зони. Відчутні зміни у фізичній географії під час історичного процесу. Зміни у фізичній географії світу протягом V–XX ст.

Тема 2. Історична географія епохи раннього середньовіччя

Етнічна карта. Політична карта світу в період раннього та розвинутого середньовіччя. Чисельність та розміщення населення. Середньовічні міста. Церковна географія. Системи землеробства та

землекористування. Географія промисловості, ремісництва країн світу. Характер середньовічної торгівлі: середземноморський та північний райони європейської торгівлі. Соціальна географія.

Тема 3. Історична географія XVI – першої половини XVII ст.

Політична карта. Демографічні зміни. Чисельність та розміщення населення. Міграційні процеси торгово-промислової географії. Географія сільського господарства: особливості різних країн світу. Церковна географія. Соціальна географія. Риси географії середньовічної культури.

Географічні уявлення та відкриття, їх вплив на політичну, економічну, торговельну карти світу.

Тема 4-5. Історична географія другої половини XVII – XIX ст.

Політична карта світу та її зміни протягом XVIII – XIX ст. Етнічна карта. Демографічні зміни. Географія сільського господарства, промисловості, торгівлі, транспорту, шляхів сполучення. Міста Західної Європи. Географія культури.

Тема 6-7. Історична географія XX ст.

Політична географія. Світ на початку та в кінці XX ст.: зміни в політичній карті. Населення, його склад, розміщення, міграції. Демографія, густота населення. Географія сільського господарства, промисловості, торгівлі, шляхів сполучення. Міста. Події просторового характеру: народні рухи, революції, світові війни тощо. Екологічна ситуація.

Тема 8-9. Історична географія України: загальноєвропейські тенденції та особливості

Розселення народів на території України. Демографічні особливості України. Фізична карта України. Економічна географія. Формування території України: географічні, політичні, адміністративні кордони. Географія культурно-просвітницьких установ. Історики України про історичну географію.

Студенти мають закріпити набуті під час лекцій і самостійного вивчення спеціальної літератури знання теоретичного й конкретно-географічного матеріалу на семінарських заняттях. Для цього пропонується тематика семінарських занять з темами рефератів (самостійна робота) і переліком літератури.

1. Предмет і завдання, об'єкти дослідження історичної географії.
2. Джерела історичної географії.
3. Основні етапи вивчення і розвиток історичної географії як спеціальної історичної дисципліни.
4. Роль географічного фактора в історичному процесі.

1. Анучин В. А. Географический фактор в развитии общества. М., 1982. 336 с.
2. Географический фактор в историческом процессе: Сб. науч. тр. К., 1990. 180 с.
3. Бачинська О. А. Географія історична // Енциклопедія історії України : у 10 т. / ред.кол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наук. думка, 2004. Т. 2 : Г - Д. С. 83.
4. Історична географія України від найдавніших часів до кінця XVIII століття / Ольга Щодра : навч. посіб. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2016. 298 с. [електронний ресурс]. URL: www.nbu.gov.ua/portal/natural/vlnu/Ist/2009_44/16.pdf (останній перегляд: 03.12.2020).
5. Історична наука: термінологічний і понятійний довідник: навч. посіб. [для студентів ВНЗ] / В. М. Литвин, В. І. Гусев, А. Г. Слюсаренко та ін. К.: Вища школа, 2002. 430 с.
6. Котляр Ю. В. Історична географія. Спецкурс з історії : навчальний посібник. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 216 с. [електронний ресурс]. URL: <http://dspace.chmnu.edu.ua/bitstream/123456789/205/1/%D0%9A%D0%BE%D1%82%D0%BB%D1%8F%D1%80%20%D0%AE.%D0%92.%20%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%>

[D1%80%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B3%D0%B5%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F.%20%D0%A1%D0%BF%D0%B5%D1%86%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81%20%D0%B7%20%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%97.pdf](#) (останній перегляд: 03.12.2020).

7. Спеціальні історичні дисципліни: довідник: навч. посіб. [для студентів інших навч. закл.]. К., 2008. 324 с.
8. Трубочанінов С. В. Історична географія України: навч. посіб. Кам'янець-Подільський: Ошюм, 2013. 193 с.
9. Яцунский В. К. Историческая география: история ее возникновения и развития в XV – XVIII вв. М., 1955. 333 с.

Заняття 2. Топоніміка, її місце в історичній географії (2 год.)

1. Предмет і завдання топоніміки. Джерела топоніміки.
2. Закономірності та особливості походження і зміни географічних назв.
3. Основні історико-географічні області Західної, Центральної та Східної Європи.
4. Історичні регіони України та їхнє формування протягом історичного процесу.

Література до заняття 2:

1. Еремия А. Е. Географические названия рассказывают. Кишинев, 1990. 197 с.
2. Мурзаев Э. М. Очерки топонимики. М., 1974. 384 с.
3. Лабінська Г. Топоніміка : навчальний посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 274 с.
4. Специальные исторические дисциплины. К., 1992. 324 с.
5. Успенский Л. Загадки топонимики. М., 1969. 269 с.
6. Бондаренко Г. В., Кихтюк В. В. Історична топоніміка : навч. посіб. / Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2012. 162 с.
7. Про затвердження Правил написання українських географічних назв на картах та в інших виданнях: Мінагрополітики України; Наказ, Правила, Перелік від 29.07.2014 № 282 [електронний ресурс]. [URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE25734.html](http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE25734.html) (останній перегляд: 03.12.2020).

Заняття 3. Картографія, її місце в історичній географії (2 год.)

1. Історична картографія, її предмет і завдання.

2. Історична картографія й історична географія: взаємозв'язок і взаємовпливи.
3. Історичні карти та їх класифікація.
4. Принципи будови карт. Оснащення. Спеціальне навантаження.

Література до заняття 3:

1. Іваньков П. О. Зміст історичних карт і способи його зображення // УІЖ. 1982. № 10. С. 32-36.
2. Інтернет: терміни і визначення та сайти з картографії і геоінформатики / Левицький І. Ю., Афанасьєва Т. М. Київ: Аратта, 2003. 167 с.
3. Ляшенко Д. О. Картографія з основами топографії: навч. посіб. [для вищ. навч. закл.]. Київ: Наукова думка, 2008. 181 с.
4. Маркова О. Є. Історична картографія // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова думка", 2005. 672 с.: іл. [електронний ресурс]. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Istorychna_kartografija (останній перегляд: 02.12.2020).
5. Сосса Р. І. Історія картографування території України: підручник. К.: Либідь, 2007. 336 с.
6. Трубочанінов С. В. Історична географія України: навч. посіб. Кам'янець-Подільський: Ошюм, 2013. 193 с.

Заняття 4-7. Опрацювання історичних карт (8 год.)

Вивчення мети та завдання. Географічна основа. Спеціальне навантаження. Коло джерел. Підготовка формуляра. Засоби зображення. Допоміжно-додатковий апарат. Використання з науковою та навчальною метою (перелік і завдання до карт див. в додатках).

САМОСТІЙНА РОБОТА

Самостійна робота студентів зорієнтована, здебільшого, на модульно-рейтенгову систему оцінювання знань. Вона є складовим елементом університетської освіти та закономірним продовженням аудиторної роботи викладача і студентів. Формою організації

самостійної роботи студентів є опрацювання літератури, джерел, карт.

Перелік орієнтовних тем рефератів для самостійної роботи

1. Авраам Ортелій – засновник історичної картографії.
2. Флавіо Біондо – один із засновників історичної географії.
3. Степан Рудницький – один із засновників історичної географії України.
4. Віктор Яцунський – засновник історичної географії СРСР.
5. Поясніть походження назв усіх континентів і океанів.
6. Походження назви країн Європи, її столиці та історико-географічних областей (за прикладом будь-якої країни).
7. Походження назви країн Азії, її столиці та історико-географічних областей (за прикладом будь-якої країни).
8. Походження назви країн Африки, її столиці та історико-географічних областей (за прикладом будь-якої країни).
9. Походження назви країн Америки, її столиці та історико-географічних областей (за прикладом будь-якої країни).
10. Основні зміни у фізичній географії світу протягом історичного процесу.
11. Виявити та показати зміни у назвах країн, столиць, кордонів країн у світі протягом 2006 -2011 рр. (за вибором будь-який континент).
12. Світ на початку та в кінці XX ст.: зміни в політичній карті (будь-який континент за вибором студента).
13. Історична політична географія Європи у 1919-1939 рр.
14. Зміни в адміністративно-територіальному поділі УРСР в 1920-80-х рр.
15. Роль географічного фактора в історичному процесі на території України.

МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Під час вивчення курсу використовуються різні методи навчання у вищій школі. Зокрема, пояснювально-ілюстративний метод та метод проблемного викладу використовуються для викладення й засвоєння фактів, підходів, оцінок, висновків, що надаються у лекційній частині курсу. Евристичний метод допомагає в організації активного пошуку розв'язання висунутих пізнавальних завдань. Дослідницький метод використовується під час самостійної підготовки студентів. Студенти самостійно вивчають літературу, джерела, готуючись до контрольної роботи та виконуючи індивідуальне навчально-дослідне завдання. Поряд з вивченням теоретичного і конкретного історико-географічного матеріалу студенти мають підготувати низку історичних карт. Це дає можливість закріпити знання, набуті під час лекцій і вивчення літератури.

МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Поточне оцінювання студентів здійснюється через контроль знань з кожного змістового модуля. Зокрема, враховуються два види поточного контролю: перший – за роботою під час аудиторних занять (семінарські/практичні заняття та тестові завдання до частини 1); другий – за результатами самостійної роботи (частина 1-2). Підсумковий результат оцінювання враховує поточне оцінювання за частинами 1-2 та складання підсумкового письмового контролю у вигляді тестових завдань. Виконання тестових завдань є обов'язковим для всіх студентів. Студенти, які в результаті поточного та підсумкового оцінювання не набрали мінімальної для зарахування кількості балів (60 балів), та студенти, які бажають підвищити свій рейтинг складають контрольні залікові питання.

КОНТРОЛЬНІ ЗАЛІКОВІ ПИТАННЯ

1. Предмет і завдання, об'єкти дослідження історичної географії.
2. Джерела та основні етапи вивчення історичної географії.
3. Розвиток історичної географії як спеціальної галузі історичної науки.

4. Історична географія у системі гуманітарних і природничих наук.
5. Топоніміка, її предмет і завдання, значення для історичної географії.
6. Історична картографія й історична географія: зв'язки та впливи.
7. Історична карта і засоби її побудови.
8. Основні моменти розвитку карт.
9. Роль географічного фактора в історичному процесі: теорія та приклади.
10. Історико-географічні області світу: причини формування та топонімія (Африка, Азія, Європа, Америка – за вибором студентів).
11. Основні моменти складання сучасних кордонів України.
12. Характеристика історико-географічних областей України.
13. Історична політична географія України ХХ ст.: зміни адміністративно-політичного поділу.
14. Історична географія населення України ХХ ст.: демографічні та етнічні зміни.
15. Історична економічна географія України: основні моменти змін в землекористуванні, торговельних шляхах, економічних центрах.

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1. Бачинська О. Історична географія. Робоча програма та методичні вказівки до курсу. Для студентів історичного факультету. Одеса, 1998. 20 с.
2. Бачинська О. Історична географія України. Методичні вказівки та робоча програма до курсу. Одеса, 2000. 20 с.
3. Бачинська О. Українська складова в спеціальних галузях історичної науки. Одеса, 2020. 24 с.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Бачинська О. А. Географія історична // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наук. думка, 2004. Т. 2 : Г - Д. С. 83.
2. Жекулин В. С. Историческая география. Предмет и методы. М., 1982. 224 с.
3. Історико-географічні дослідження в Україні: Зб. наук. пр. / Ред.кол.: Г. В. Боряк (відп. ред.), М. Ф. Дмитрієнко, В. В. Томозов (заст. відп. ред.), С. Б. Хведченя (відп. секр.), Я. В. Верменич, І. Н. Войцехівська, О. П. Ресент, Р. І. Сосса; Число 1-13. К., 1988-2015. Число 1-13.
4. Історична наука: термінологічний і понятійний довідник: навч. посіб. [для студентів ВНЗ] / В. М. Литвин, В. І. Гусєв, А. Г. Слюсаренко та ін. К.: Вища школа, 2002. 430 с.
5. Ляшенко Д. О. Картографія з основами топографії: навч. посіб. [для вищ. навч. закл.]. Київ: Наукова думка, 2008. 181 с.
6. Котляр Ю. В. Історична географія. Спецкурс з історії : навч. посіб. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 216 с. [електронний ресурс]. URL:<http://dspace.chmnu.edu.ua/bitstream/123456789/205/1/%D0%9A%D0%BE%D1%82%D0%BB%D1%8F%D1%80%20%D0%AE.%D0%92.%20%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B3%D0%B5%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F.%20%D0%A1%D0%BF%D0%B5%D1%86%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81%20%D0%B7%20%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%97.pdf> (останній перегляд: 03.12.2020).
7. Спеціальні історичні дисципліни: довідник: навч. посіб. [для студентів інших навч. закл.]. К., 2008. 520 с.
8. Трубчанінов С. В. Історична географія України: навч. посіб. Кам'янець-Подільський: Ошюм, 2013. 192 с.
9. Енциклопедія історії України. Т. 1-10. К., 2008 – 2015.
10. Щодра О. Історична географія України від найдавніших часів до кінця XVIII століття: навч. посіб. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2016. 298 с. [електронний ресурс]. URL: www.nbu.gov.ua/portal/natural/vlnu/Ist/2009_44/16.pdf (останній перегляд: 03.12.2020).

Додаткова

1. Анучин В. А. Географический фактор в развитии общества. М., 1982. 336 с.
2. Бачинська О. А. Історична географія // Енциклопедія сучасної України : у 30 т. / ред. кол. І. М. Дзюба [та ін.] ; НАН України, НТШ, Координаційне бюро енциклопедії сучасної України НАН України. К., 2003–2019.

3. Божок А. П., Молочко А. М., Остроух В. І. Картографія: підруч. [для студ. геогр. ф-тів вищ. навч. закл.]. [Київ]: Київський університет, 2008. 271 с. : іл.
4. Бондаренко Г. В., Кихтюк В. В. Історична топоніміка : навч. посіб. / Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2012. 162 с.
5. Вавричин М., Дашкевич Я., Кришталович У. Україна на стародавніх картах: кінець XV – перша половина XVII ст. [Київ]: Картографія, 2004. 207 с.
6. Введенський А., Дядиченко В. Допоміжні історичні дисципліни: історична географія. К., 1963. 208 с.
7. Вербиленко Г. Історична географія та її місце у вивченні регіональної історії України // Регіональна історія України: Зб. наук. ст. К.: Інститут історії України НАН України, 2013. Вип. 7. С. 71-82.
8. Верлан В. А. Основи цифрової картографії : конспект лекцій /Одес. держ. екол. ун-т. Одеса : ТЕС, 2012. 172 с. : іл., табл.
9. Верменич Я. Історична регіоналістика: навч.посіб./відп.ред. В.А.Смолій. К., 2014. 412 с.
- 10.Верменич Я. Регіональна інтеграція в умовах глобалізації: теорії та сучасні реалії; відп. ред. В. А. Смолій. К.: Інститут історії України, 2018. 351 с.
11. Географический фактор в историческом процессе: Сб. науч. тр. К., 1990. 180 с.
12. Географический энциклопедический словарь. М., 1983. 528 с.
13. Дэвис Н. История Европы. М., 2005. 943 с.
14. Ерамов Р.А. Физическая география зарубежной Европы. М., 1973. 272 с.
15. Еремия А.Е. Географические названия рассказывают. Кишинев,1990. 197 с.
16. Историческая ономастика. М., 1977. 308 с.
17. Іваньков П. О. Зміст історичних карт і способи його зображення // Український історичний журнал. 1982. № 10. С. 32-36.
18. Картографічна україніка (1945—2000) у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України: каталог ; [уклад. Т. М. Огородник, Н. В. Падюка ; наук. ред. І. І. Ровенчак]. Львів: [Б. в.], 2006. 342 с.
19. Ковальчук А. С. Географія релігій в Україні: монографія. Львів, 2003. 308 с.
20. Лабінська Г. Топоніміка : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 274 с.
21. Ле Руа Ладюрі Е. Коротка історія клімату: від середньовіччя до наших днів. Бесіди з Анушкою Васак; пер. з фр. А. Репи. К.: Ніка-Центр, 2009. 144 с.
22. Левицький І. Ю., Афанасьєва Т. М. Інтернет: терміни і визначення та сайти з картографії і геоінформатики. Київ: Аратта, 2003. 167 с.
23. Лозинський В. В., Андрейчук Ю. М. Картографо-топографічний словник-довідник: [навч. посіб.]; за наук. ред. І. П. Ковальчука ; Нац. ун-т біоресурсів і

- природокористування України, Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Київ: НУБіП України ; Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2014. 253 с.
24. Любавский М. К. Историческая география России в связи с колонизацией. СПб., 2000. 304 с.
25. Максаковский В. П. Историческая география мира: учеб. пособ. [для студ. вузов]. М., 1999.
26. Маркова О. Є. Історична картографія // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Ред. кол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова думка", 2005. 672 с.: іл. [електронний ресурс]. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Istorychna_kartografija (останній перегляд: 02.12.2020).
27. Муравьев А. В., Самаркин В. В. Историческая география эпохи феодализма. М., 1973.
28. Мурзаев Э. М. Очерки топонимики. М., 1974. 384 с.
29. Паславський Т. Історична картографія і картознавство від стародавнього світу до європейського відродження: бібліографічний огляд видань 80-ті – початок 90-х років ХХ ст. // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. Л. : ЛНБ ім. В. Стефаника, 2004. Вип. 12. С. 17-33.
30. Про затвердження Правил написання українських географічних назв на картах та в інших виданнях: Мінагрополітики України; Наказ, Правила, Перелік від 29. 07. 2014 № 282 [електронний ресурс]. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE25734.html (останній перегляд: 03. 12. 2020).
31. Салищев К. А. Основы картоведения. Историческая часть. М., 1943. 238 с.
32. Самаркин В. В. Историческая география Западной Европы в средние века. М., 1976. 247 с.
33. Сосса Р. І. Історія картографування території України: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.]. Київ: Либідь, 2007. 333 с.: кольор. іл., мапи.
34. Специальные исторические дисциплины. К., 1992. 324 с.
35. Трубчанінов С. В. Історико-географічні дослідження. Кам'янець-Подільський, 2008. Т.1. 104 с.
36. Трубчанінов С. В. Історична географія України: навч. посіб. Кам'янець-Подільський: Ошюм, 2013. 193 с.
37. Українська географічна енциклопедія. К., 1989-1990. Т.1-3.
38. Успенский Л. Загадки топонимики. М., 1969. 269 с.
39. Яцунский В. К. Историческая география // Очерки истории исторической науки в СССР. М., 1955-1963. Т.1-4.

41. Яцунский В. К. Историческая география: история ее возникновения и развития в XV – XVIII вв. М., 1955. 333 с.

Карты

Зразки зберігаються на кафедрі історії України

1. Європа в середині IX-XI ст.
2. Розповсюдження християнства в Європі в VII –XIII ст.
3. Європа в XIV –XVII ст.
4. Середньовічні університети Європи XIII –XV ст.
5. Економічні центри і торговельні шляхи Європи в XII –XV ст.
6. Географічні відкриття та колоніальні завоювання у XV – середині XVII ст.
7. Політичний розвиток Європи у середині XVII ст.
8. Політична карта Європи на XVIII ст. Французька імперія часів Наполеона (1799-1814 рр.).
9. Європа в 50-70-х рр. XIX ст.
10. Зміни політичної карти світу внаслідок Першої світової війни.
11. Політична карта світу в другій половині XX ст.
12. Сучасна політична карта світу.
13. Українські землі в XIV – XVII ст. (окремі карти за періодами або історичними подіями).
14. Українські землі в XVIII – XX ст. (окремі карти за періодами або історичними подіями).
15. Сучасна карта територіально-адміністративного поділу України.

Електронні інформаційні ресурси

1. Історичні карти [електронний ресурс]. URL: <http://photo.i.ua/user/463680/98728/> (останній перегляд: 02.12.2020).
2. Як працювати з історичною картою [електронний ресурс]. URL: ukrintschool.org.ua/fileadmin/.../JAK_pracjuvati_z_istorichnoju_kartoju.doc (останній перегляд: 02.12.2020).
3. Історична географія [електронний ресурс]. URL: <http://histua.com/slovník/i/istorichna-geografiya> (останній перегляд: 02.12.2020).
4. Предмет і метод історичної географії [електронний ресурс]. URL: <http://www.twirpx.com/file/275904/> (останній перегляд: 02.12.2020).
5. Хронософія - комплексний історико-географічний атлас античних часів і середньовіччя (700 до н. е. - 1200 н. е.) [електронний ресурс]. URL: <http://gumilevica.kulichki.net/chronosophy/AtlasEurasia.htm> (останній перегляд: 02.12.2020).

6. History and geography of Europe - історичні карти і атласи Європи [електронний ресурс]. URL: <http://www.euratlas.com/> (останній перегляд: 02.12.2020).

ДОДАТКИ

Перелік карт

(завдання для занять 4-7; студент має опрацювати 5 карт за вибором)

Карта 1. Європа в IV– VII ст.

Кордони Римської імперії наприкінці IV ст. Кордон між Західною Римською та Східною Римською імперією. Племена, що мешкали в Європі.

Основні напрямки пересувань і вторгнень германських, слов'янських та інших племен: гунів, ост- і вестготів, свевів, франків, вандалів, аланів, саксів, ютів, лангобардів, бриттів, скоттів, піктів, слов'ян, болгар, авар та ін. Густота населення Європи доби Римської імперії IV – V ст.

Райони й дати поселення племен на території Європи.

Державні об'єднання в Європі в VII ст. Кордони держав у середині VII ст. Землі, залежні від Франкської держави.

Карта 2. Арабські завоювання в Європі в VII – XI ст.

Територія Арабської держави в 630 р. Напрямки основних завойовницьких походів арабів. Кордони Арабської держави в 750 р. Території, завойовані арабами після 750 р.

Райони найбільших народних повстань.

Найважливіші торговельні сухопутні та морські шляхи.

Карта 3. Європа в середині IX-XI ст.

3.1. Західна Європа

Територія Астурійської держави, Верхньо-Бургунського королівства в кінці IX ст. Територія “Священної Римської імперії” протягом XI ст.

Кордони держав наприкінці X ст. Основні зміни території та кордонів протягом X–XI ст. Основні напрямки походів II половини IX–X ст.: угорців, арабів, норманів (датчан, норвежців, шведів). Територія, що була захоплена норманами в IX-XI ст. Землі, захоплені датчанами в Англії в кінці IX-X ст. Розділ Франкської держави за Верденським договором 843 р.

3.2. Східна Європа

Розміщення східнослов'янських, литовських, леттських, чудських, тюркських племен. Формування території Давньоруської держави. Головні центри ремесла і торгівлі. Торговельні зв'язки.

Райони народних повстань. Основні напрямки походів київських князів. Столиці держав.

3.3. Візантійська імперія

Візантійська імперія у 867 і 1052 р. Кордони залежних територій. Напрямки вторгнень і походів сусідніх народів на територію Візантії.

Карта 4. Поширення християнства в Європі в VII – XIII ст.

Територія поширення християнства в добу римського папи Григорія I (590-604 рр.), в VII – VIII ст., в IX – XI ст., в XII – XIII ст.

Карта 5. Середньовічні університети Європи XIII – XV ст.

Міста, в яких існували університети в XIII – XV ст., дата заснування. Університети, де провідними факультетами були теологія, право, медицина. Університети без спеціального направлення.

Карта 6. Економічні центри та торговельні шляхи Європи в XII – XV ст.

Основні центри ремісницького виробництва: текстильного (бавовняного, вовняного, сукняного). Центри металообробки, суднобудування, виноградарства. Місця видобутку корисних копалин (заліза, срібла, міді, свинцю, олова), солі. Місця ярмарок. Основні торговельні шляхи. Кордони держав наприкінці XIV ст.

Карта 7. Центральна і Східна Європа в XII – XV ст.

7.1. Східна Європа в XII-XIII ст.

Територія давньоруських князівств і їх сусідів. Центри держав та князівств. Основні центри ремесла і торгівлі. Походи руських князів проти половців. Ординська навала і боротьба з нею. Боротьба проти німецьких лицарів, шведських феодалів. Райони народних повстань.

7.2 Центральна і Східна Європа в XIV – XV ст. Українські землі в XIV – XV ст.

Кордони великого князівства Литовського на 1341 р. Землі, приєднані до Великого князівства Литовського за правління Ольгерда (1345-1377 рр.) і Вітовта (1392-1430 рр.). Землі Руського королівства у складі Великого князівства Литовського і Польського королівства в другій половині XIV ст. Центри і кордони удільних князівств, земель, воєводств. Головні торговельні шляхи. Кордони держав, що межували з українськими землями в другій половині XIV ст. Райони селянських повстань. Кордони сучасної України.

Карта 8. Європа в XVI ст.

8.1. Західна Європа

Кордони, території держав у середині XVI ст. Столиці. Зміни територій, кордонів.

Райони селянських повстань в Англії, Франції, Іспанії, Німеччині;

виступи, пов'язані з буржуазною революцією в Нідерландах. Реформація в Європі. Області поширення лютеранства, кальвінізму, католицизму та ін.

8.2. Українські землі в XVI – першій половині XVII ст.

Кордони Великого князівства Литовського на 1569 р. Кордони Польського королівства на 1569 р. Українські землі у складі Речі Посполитої після Люблінської унії 1569 р. Кордони між Польщею і Литвою у складі Речі Посполитої після 1569 р. Кордони між Річчю Посполитою і Московською державою на 1618 р., 1634 р. Кордони держав, що межували з українськими землями на 1634 р.

Головні торговельні шляхи. Центри і кордони воєводств. Кордони сучасної України.

Карта 9. Географічні відкриття та колоніальні завоювання в XV – середині XVII ст.

Плавання скандинавів в кінці X ст. Маршрути найважливіших мандрівок в XV – середині XVII ст.: Афанасія Никітіна 1466-1472 рр., Бартоломео Діаса 1487-1488 рр., Христофора Колумба 1492-1493, 1502-1504 рр., Джона Кабота 1497 р. Васко де Гама 1497-1499 рр., Ферденандо Магеллана 1519-1521 рр., Абея Тасмана 1642-1643, 1644 рр., Семена Дежньова 1648 р., основні напрямки освоєння Сибіру та дальнього Сходу.

Америка до завоювань європейців. Племена та народи, що мешкали в Америці. Території держав ацтеків та інків.

Карта 10. Політичний розвиток Європи у середині XVII ст.

10.1 Західна і Центральна Європа

Володіння держав після Вестфальського миру 1648 р.: іспанських, австрійських Габсбургів, курфюрства Бранденбурга, королівств Франції і Швеції, церковні володіння. Князівства, залежні від османської імперії. Територія Речі Посполитої на початку XVII ст., республіки Венеції, Генуї, невеликих держав Німеччини та Італії. Кордони “священної Римської імперії” в 1648 р. Столиці держав.

10.2. Східна Європа. Українські землі в другій половині XVII ст.

Українські і білоруські землі у складі Речі Посполитої. Центри і кордони воєводств. Кордони Речі Посполитої з сусідніми державами на 1648 рік.

Напрями основних походів військ Б.Хмельницького (1648, 1649, 1650, 1651, 1652, 1653, 1654, 1655 рр.). Райони народних повстань.

Кордони звільненої України за Зборівською угодою 1649 р. Адміністративний поділ українських земель в 1649 р. Полкові центри. Кордони України за Білоцерківським миром 1651 р. Територія України, що відійшла до складу Московської держави в 1654 р. Території, що відійшли до складу

Московської держави за Андрусівською угодою 1667 р. і «Вічним миром» 1686 р. Кордони сучасної України.

Карта 11. Французька імперія часів Наполеона (1799-1814 рр.)

Франція в 1799 р. Території приєднані у 1799-1811 рр. Держави, залежні від Франції. Держави, союзні Франції. Кордони “Священної Римської імперії” в 1806 р.

Кордони держав в 1812 р. Кордони за Паризьким миром 1814 р.

Основні напрямки дій французьких військ: 1800, 1805, 1806-1807, 1807-1811 (в Іспанії), 1812 (в Росії), 1815 рр. Місця великих битв.

Кордони сучасної України.

Карта 12. Європа в 50-70-х рр. XIX ст.

12.1. Західна і Центральна Європа

Райони і центри, пов’язані з революцією 1848-1849 рр. у Європі.

Кордони держав в 1870 р. Столиці держав. Держави, що знаходились в залежності від османської імперії. Кордони Північногерманського союзу. Найбільші промислові центри. Найважливіші шляхи в 1870 р.

Кордони сучасної України.

12.2. Українські землі в XIX ст.

Українські землі у складі Російської імперії: центри і кордони губерній, повітові центри. Українські землі у складі Австро-Угорської імперії: центри найбільших адміністративних одиниць (королівств, герцогств, округів, комітатів).

Розміщення підприємств кам’яновугільної, залізорудної, металургійної, машинобудівної, суднобудівної, легкої, харчової, цукрової промисловості на 90-ті роки XIX ст. Сучасні кордони України.

Карта 13. Зміни політичної карти Світу внаслідок Першої світової війни

13.1. Політична карта світу напередодні війни

Кордони держав в 1914 р. Столиці держав. Кордони сфер впливу військово-політичних блоків і різних держав на 1914 р.

13. 2. Наслідки Першої світової війни

Кордони держав в 1923 р. Столиці держав. Перерозподіл сфер впливу в 1923 р.

13.3 Європа в 1923 р.

Держави, що сформувалися після Першої світової війни. Кордони на 1923 р. Кордони СРСР з Польщею за Ризьким миром 18.03.1921 р. Кордони сучасної України.

Територія Бессарабії, що передана Румунії; Територія Печенги (Петсамо),

що передана Фінляндії 14.10.1920 р. Територія Німеччини, окупована військами західних держав терміном від 5 до 15 рр. Територія Вільнюської області у Польщі.

Демілітаризована зона на правому березі р. Рейн. Саарська область, передана під керівництво Ліги націй на 15 років.

Карта 14. Політична карта світу в другій половині XX ст.

14.1. Світ напередодні Другої світової війни

Державні кордони на 01.03.1938 р. Італо-німецька інтервенція в Іспанії (червень 1936-березень 1939 рр.). Захоплення Німеччиною Австрії (березень 1938 р.).

Території відтяти від Чехословаччини за Мюнхенською угодою. Держави, створені Німеччиною в березні 1939 р. на території Чехословаччини: Словенія, протекторат Моравія і Богемія. Територія Клайпедської області, захоплена Німеччиною 22.03. 1939 р. Територія Албанії, захоплена Італією в квітні 1939 р.

14.2. Світ в середині 80-х років XX ст.

Основні гідрографічні об'єкти. Кордони держав. Столиці та найбільші адміністративні центри.

Карта 15. Сучасна політична карта світу

15.1. Політична карта Європи, Американського континенту, Азії, Африки, Австралії, Океанії

Кордони держав. Столиці та найбільші адміністративні центри.

15.2. Сучасна карта територіально-адміністративного поділу України

Кордони областей. Центри областей та найбільші адміністративні міста. Кордони Республіки Крим, найбільші адміністративні центри. Сусідні з Україною держави та їх столиці.

Основні географічні об'єкти: острови, півострови, річки, моря, гори.

Тестові завдання для підсумкового оцінювання (зразки)

1. Історична географія – це спеціальна галузь історичної науки, що: а) вивчає географічну оболонку Землі, природні і виробничі комплекси та їх компоненти; б) конкретизує наші уявлення про історичний процес і пов'язує його з певними територіями; в) вивчає географічні назви.
2. Історична географія як спеціальна галузь історичної науки: а) X ст.; б) XVI ст.; в) XIX ст.
3. Першими картами в галузі історичної географії були: а) атлас А.Ортелія;

- б) атлас Г.Меркатора; в) карти Д'Анвіля.
4. Історична географія вивчає: а) історію географічних знань та уявлень; б) географічні експедиції; в) розміщення окремих об'єктів та їх комплексів у різні історичні періоди на конкретній території.
5. "Пейтінгєрова таблиця" – це: а) інша назва таблиці Менделєєва; б) римська дорожня карта; в) наскельна карта-схема первісних людей.
6. Історична географія просторового характеру вивчає: а) зміни кордонів адміністративного поділу; б) революційні події, військові походи; в) промисловість, сільське господарство, шляхи сполучення.
7. Розвиткові історичної географії сприяли: а) гуманізм, Великі географічні відкриття; б) зародження капіталістичного ладу; в) Хрестові походи.
8. Як називалась робота А. Ортелія, в якій знаходились карти з історичної географії: а) "Видовище світу земного" та "Patergon"; б) "Пейтінгєрова таблиця"; в) "Історія лангобардів".
9. Які потамоніми в Україні є скіфо-сарматського походження: а) Дніпро, Дністер, Дунай; б) Чортотлик, Базавлук, Турунчук; в) Буг, Десна, Прип'ять.
10. Що з названого входить до оснащення карти: а) легенда, назва, масштаб, картографічна сітка; б) історичні явища.
11. Хто виготовив перший з відомих глобусів: а) Кратес; б) Г. Меркатор; в) К. Птоломей.
12. Центром геоцентричної системи світу є: а) Земля; б) Сонце; в) Марс.
13. Т-подібні карти виготовляли: а) купці-мандрівники; б) монахи; в) вчені-картографи.
14. Лузітанія – це стародавня назва: а) Франції; б) Іспанії; в) Португалії.
15. Географічний детермінізм зменшує роль географічного фактора в історії: а) вірно; б) невірно.

Навчальне видання

Бачинська Олена Анатоліївна

ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ

Методичні вказівки
до вибіркового (спеціального) курсу
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня освіти,
спеціальності 032 Історія та археологія

В авторській редакції

Підп. до друку. 09.09 2021. Формат 60x84/16.
Ум.-друк. арк. 1,92. Тираж 11 пр.
Зам. № 2319.

Видавець і виготовлювач
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова

Україна, 65082, м. Одеса, вул. Єлісаветинська, 12
Тел.: (048) 723 28 39. E-mail: druk@onu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.